

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ І РОСІЙСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано антиукраїнську політику російської інтелігенції, яка, на жаль, була складовою національної політики російського самодержавства. Російська інтелігенція боролася головним чином за політичні права і свободи і не йшла далі вимог, які забезпечували не тільки свободу слова, але і свободу діла. Тобто свобода діла посягала на імперську свідомість, яка в той же час у росіян була і національною свідомістю, що становила основу їх життєдіяльності.

Ключові слова: національно-визвольний рух, національне питання, русифікація, імперська свідомість, великоросійський націоналізм, месіанізм.

The article analyzes the anti-Ukrainian policy of the Russian intelligentsia, which, unfortunately, is part of the national policy of the Russian autocracy. Russian intellectuals fought mainly on political rights and freedoms and not go further requirements that ensure not only freedom of expression but also freedom works. That freedom posyahala works in imperial consciousness, which at the same time the Russians was and national consciousness, which formed the basis of their life.

Keywords: national liberation movement, the national question, Russification, imperial consciousness, Great nationalism, messianism.

Зростання національно-визвольної боротьби в Україні сприймалося російськими монархістами як наближення катастрофи, як прихід апокаліптичного часу для самої Росії. Така тривога звучала у словах одного з провідних членів течії Н. Сергієвського: «Перед нами питання: що робити, як проводити боротьбу, якою має бути програма нашої національної політики?... Двісті, триста років тому і раніше наші предки знали що робити і нікого про це не питали. ... Інородців скоряли до кінця, піддавали «під високу руку Великого Государя» безумовно, а потім так само рішуче ішли шляхом «обрусіння», також не в'яжучися ніякими тертями. Ця програма – назву її прямо: програма гвалтовного зросійщення – для нас тепер неможлива... Дух і воля щезли..., а самою фізичною силою нічого не вдієш» [1, с. 11-13].

Розпач захисників трону можна зрозуміти, якщо взяти до уваги важливість українського питання для імперського буття самої Росії. У «Киевлянине» за 17 листопада 1911 р. в статті під промовистою назвою «Где главный враг?» А. Савенко стверджував: «Польське, фінляндське, вірменське та ін. питання – все це питання суто окраїнні, тобто другорядні. Мазепинське питання б'є Росію в саму основу її великодержавності». А у петербурзькому «Новом времени» А. Меньшиков проголошував: «За найстрашнішого передвісника імперського розпаду слід вважати так зване мазепинство, що рівно готує повстання в Малоросії... Під назвою «українських громад» діють численні малорусько-польсько-єврейські гуртки, що розкладають студентство й народних учителів, прищеплюють їм, – а через них – і простолюдові найлютішу ненависть до російського народу й держави. Пора урядові не тільки помітити це явище – воно давно помічене – пора боротися з ним не на життя, а на смерть» [2, с. 59].

Що стосувалося «ненависті до російського народу й держави», то у свій час С. Єфремов дав на ці випадки таку відповідь: «Тільки суздальська тенденція може надихнути філіппіки проти нібито української зненависті до російської культури. Де й хто її зневажав? ... Не ми винні, що Обнінських серед російського громадянства ми налічували одиницями, а ідеологам «національного ероса» ім'я було легіон. Не ми також винні, що до нашого народу та чужа культура доходила тільки у формі обрусительної школи, казарменного сміття та лакейської поезії, тобто здебільшого оборотним своїм оком. Ми не винували б і російську інтелігенцію, коли б вона без самозасліплення глянула на ті потворні виплоди своєї культури і чорне справді звала чорним. На жаль...» [3, с. 61-62].

На жаль, дійсно – ініціатором в антиукраїнському поході був не тільки уряд, а й російська інтелектуальна еліта. Сучасні дослідники відзначають, що ліберали в основному прагнули до більшої відкритості, вестернізації і модернізації суспільства. Але вся проблема члвлягала в тому, що інтелігенція боролась головним чином за політичні права і свободи і не йшла далі вимог, які б забезпечували не тільки свободу слова, але і свободу діла. Тобто свобода діла посягала на імперську свідомість, яка в той же час у росіян була і національною свідомістю, що становила основу їх життєдіяльності, що переважала над розумінням демократичного розвитку Росії навіть в ім'я месіанської величі країни.

Цю характерну особливість російського життя добре зрозумів І. Франко, який, на відміну від М. Драгоманова, робив логічний і закономірний висновок що «справа українського слова, українського розвою чужа для великоруської суспільності, що та суспільність засліплена своїм державним становищем, у справах державних думає... так само, як її бюрократія, чи

іншими словами, що російська бюрократія невідродна дочка російської суспільності і, видержавши гостру боротьбу із весильною бюрократією, українській суспільності прийдеться видержати хронічну, довгу, але не менш важку боротьбу з російською суспільністю та крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій» [4, с. 28].

На підтвердження можна навести думку і В.І. Вернадського про негативне відношення до українського руху відомої частини прогресивних елементів суспільства, в очах якої головна небезпека руху полягала саме в культурній ролі, загрожуючій Росії національним і культурним розколом. Ці елементи, як він вважав, свідомо підтримували протиукраїнську політику уряду, з їх середовища згодом з'являлися провісники великоросійського імперіалізму [5, с. 251].

Типовим прикладом таких «провісників» були П. Струве, П. Погодін та ін. Людина, яка критикувала реакціонерів за «мазепинський» гвалт і фантастичні картини австрійсько-польсько-української війни з Росією, з іншого боку закликала російську прогресивну суспільну думку «енергійно, без всяких двомовностей і потурань, вступити в ідейну, боротьбу з українством, як з тенденцією послабити і почасти навіть усунути велике надбання нашої історії – великоросійську культуру» [6, с. 86]. (Виділення автора – А. С.)

«Зробити з української мови, – продовжував П.Струве, – «рівню» мові російській після останніх двох століть можна лише штучними мірами... «Природний», «стихийний» розвиток, що опирається на могутні процеси в економічному житті, сприяє загальноросійській мові» [6, с. 72].

Почавши за «здравіє» і кінчивши за «упокой», П. Струве отримав щирю відповідь від С. Єфремова: «Відомий автор цілком одвертих доносів, п. Щеголев, у своїй книжці, яка недавно вийшла, [7] називає «прекрасні тези» п. Струве «по суті несвідомою апологією обмежень 1876 і 1881 рр.». З теоретичних побудов кабінетного мислителя практичні ділки зробили свої, правдоподібно, не зовсім хибні висновки, від яких нелегко відмахнутися гордовитою зневагою донощиків з фаху. Бо ж логіка зобов'язує» [8, с. 95-96]. А С. Петлюра чітко зазначав: «Перед нами здійснюється факт зрушення російського лібералізму в сторону великоросійського націоналізму, переслідуючого, абсолютно не криючись, ясні зоологічні цілі» [9, с. 74].

Злісні зоологічні цілі, зневажливе ставлення до «малоросійського племені» свідомо чи несвідомо підтримували багато російських письменників. В. Винниченко відмітив, що «завжди і всюди «хохол» – трошки дуренький, трошки хитренький, неодмінно лінивий, меланхолічний і інколи добродушний. Про інші якості людської психіки у «хохлів» із цих оповідань зовсім не чути. Більше тридцяти мільйонів їх, а така дивна нерухомість і односторонність розвитку. Що не фігура, то або мішкуватий дурень, або придуркуватий ледар, або лінивий пройдисвіт» [10, с. 3-33].

Задля справедливості потрібно відмітити, що, як виключення, були представники російської інтелігенції, які давали дещо іншу характеристику українському народу (при цьому ні в якій мірі не відмовляючись від єдності держави російської). А. Луначарський, наприклад, виділяв по-перше, «демократичний склад народу». По-друге, своєрідну психіку українця, а саме – гумор як «інтимне поєднання мажорного і мінорного відношення до життя». Це і танці, «які, як правило, написані в мінорі». Це і пісні, «призначення яких може бути тільки одне: розчинити тугу в красі, зцілити душу, перетворюючи ридання її в мелодію» [11, с. 19-21].

Підсумовуючи сказане, сторонньому спостерігачеві неважко було зробити висновок, що історична місія України за канонами російського суспільства полягала в тому, щоб послужити звеличенню останнього, а українські народні маси розглядались як сировинний матеріал для побудови російського месіанського храму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Русское окраинное общество. Речь Н. Д. Сергиевского. (в первом собрании 27.04.1908 г.) // Картина настоящего. – Что делать? Разные мнения. – Оборона. Приложения: Устав. СПб., 1908. – 32 с.
2. Шевельов Ю. Українська мова в I половині ХХ століття (1900-1941). Стан і статус / Ю. Шевельов. – Мюнхен, 1987. – 294 с.
3. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. – К.: Дніпро, 1993. – 448 с.
4. Франко І. Сухий пень // Баган О. Іван Франко і теперішнє становище нації / І. Франко. – Дрогобич: Відродження, 1991. – 63 с.
5. Вернадский В. И. Украинский вопрос и русское общество / В. И. Вернадский // Дружба народов. – 1990. – № 3. – С. 245-254.
6. Струве П. Б. Общерусская культура и украинский партикуляризм. (Ответ украинцу) / П. Б. Струве // Русская мысль. – 1912. – № 1. – С. 65-86.
7. Щеголев С. Украинское движение как современный этап южно-русского сепаратизма / С. Щеголев. – К., 1912. – 586 с.
8. Ефремов С. На текущие темы / С. Ефремов // Украинская Жизнь. – 1913. – № 1. – С. 92-99.
9. Петлюра С. Из русской печати / С. Петлюра // Украинская жизнь. – 1913. – № 3. – С. 69-74.
10. Винниченко В. Открытое письмо к русским писателям / В. Винниченко // Украинская жизнь. – 1913. – № 10. – С. 29-33.
11. Луначарский А. Н. О национализме вообще и украинском движении в частности / А. Н. Луначарский // Украинская жизнь. – 1912. – № 10. – С. 19-21.